

MAGYAR ANJOU LEGENDÁRIUM

Hasonmáskiadás. A bevezető tanulmányt írta, a legendaszövegeket összeállította és a kiadást sajtó alá rendezte Levárdy Ferenc. Bp. 1973. Magyar Helikon. 341 l.

Anjou-kori művészeti kultúránk egyik legbecesebb emlékét teszi hozzáférhetővé és tanulmányozhatóvá az a pompás, bibliofil igényeket kielégítő kötet, melyet Levárdy Ferenc többévtizedes eredményes kutatómunkájának, illetve a Magyar Helikon kiadónak s személy szerint Szántó Tibor tipográfiai gondozásának köszönhetünk. Az Anjou-legendárium voltaképpen XIV. századi képekönnyv, amolyan képregény-sorozat, ahol a képeket csupán a tárgyat megvilágító rövid latin felirat (lemma) egészíti ki. A kiadvány nem csupán a kódex kiadását, hanem egyúttal annak újjászületését, pontosabban újraegyesítését is jelenti. Ugyanis az eredetileg mintegy 200 foliót tartalmazó kódexet a XVII. században szétdarabolták, s jelenleg nagyobb fele a Vatikáni Könyvtárban, a levelek kisebb része a New York-i Pierpont Morgan Könyvtárban, néhány folio pedig a leningrádi Ermitázs könyvtárában található. Levárdynak sikerült most a kódexet rekonstruálnia, s a foliókat az eredeti rendben közzétennie — sajnos a mintegy félszáz még mindig lappangó vagy végleg elveszett levél kivételével.

A rekonstrukciós munka csupán a leningrádi foliók esetében mutat némi tisztázatlanságra (vagy nyomdai elírásokra?). A bevezetés szerint az Ermitázsban ugyanis öt foliót őriznek 16930–16934. számok alatt. Találunk is öt olyan kép-táblát, mely a leningrádi leveleket reprodukálja: a rekonstruált folio-sorrend szerint a 31, 117, 120, 148. és 158. számúakat. Meglepő módon ezek közül a Szent Gergely életének négy jelenetét ábrázoló 117. és a Szent Alexius legendából való képeket közlő 158. tábla egyaránt mint a 16932. számú leningrádi folio reprodukciója szerepel. A 16934. leningrádi lap képtét viszont hiába keressük, csupán leírásával találkozunk a rekonstruált kódex 140. leveleként. A pontos leírás szerint ezen Szent Benedek életének utolsó két, Remete Szent Antalénak pedig az első két jelenete látható, de a képek nincsenek közölve. Ez egy hatodik, valamilyen okból nem közölt leningrádi folio lenne? Az egyébként mintaszerűen pontos kötet ezen a ponton zavarban hagy bennünket.

Mások és saját korábbi kutatásaira tá-

maszkodva, illetve ezeket jelentősen továbbfejlesztve, Levárdy a mű keletkezését és történetét illetően az alábbi eredményekre jutott. A kódex Károly Róbert udvarában készült s a királyfiak, elsősorban a Nápolyba került Endre nevelését volt hivatva szolgálni. Stílusát tekintve a kódex az 1310–20-as évek bolognai miniatúra-festészetével rokonítható, mestere innen merítette tudományát, s így keletkezése a XIV. század húszas éveire tehető, de legkésőbb 1332-ben már készen kellett lennie. Ekkor ugyanis a fiát végzete színhelyére kísérő király a könyvet már magával vitte Nápolyba, ahonnan azt csak Nagy Lajos hozta vissza nápolyi hadjárata alkalmával. Később Hedvig révén Lengyelországba került, s lengyel királyi tulajdonból jutott 1630 táján genovai tulajdonosok kezébe. Ezeket az aligha kétségbevonható megállapításokat Levárdy megtette még egy rendkívül szuggesztív feltevéssel, a mester meghatározásának megkísérlésével. Eszerint a miniátor nem más, mint a kérdéses időben királyi festőként említett soproni származású Hertul magister, akiről elképzelhető, hogy korábban Bolognában folytatott egyetemi tanulmányokat, s így megismerhette az ott virágzó miniatúra-festészetet. Ugyanennek a Hertulnak tulajdonítja Levárdy a kor másik hazai kódexremekének, a Nekseibibliának a művészi díszítését is. A XIV. századi magyarországi könyvfestészetnek így egy nagyszerű vonulata bontakoznék ki, hiszen Hertul fiáról, az ugyancsak királyi festőként működő Miklósról nagy valószínűséggel feltételezi a kutatás, hogy azonos a Képes Krónika illusztrátorával.

Az irodalomtörténész a *Legendárium* kiadását nemcsak mint az egyik rokontudomány kiváló fegyvertényét üdvözölheti, hanem mint olyan munkát, mely saját tudománya illetékességének a körébe is beletartozik — legalábbis részben. Mint középkori „képregény”, félig-meddig irodalmi alkotás is, az alapszöveg, melynek alapján készült, pedig mindenestül az. Hogy a képsorozatok irodalmi szövegek, túlnyomó többségben a *Legenda aurea* történetei alapján készültek, azt már Lukcsics Pál megállapította úttörő

tanulmányában (*Szent László király ismeretlen legendája*. Bp. 1930), melyről egyébként érdemes lett volna megemlíteni, hogy elsőként közölte a *Legendarium*-nak a magyar szentekre vonatkozó kép-sorait. Levárdy most, tovább menve, azt bizonyítja, hogy Krisztusnak és Pálnak a szentírás alapján megfestett történeteit leszámítva, a miniátor (Hertul mester?) a többi legendát Jacobus de Voragine művének egy olyan másolata alapján készítette, melyhez hozzá voltak már csatolva a magyar, illetve magyar érdekelt-ségű szenteknek a *Legenda aurea*-ban nem szereplő életrajzai is. Ez vonatkozik nemcsak Szent Imre- és Szent Gellért-, valamint a jelenleg lapangó részekben bizonyára egykor megvolt Szent István-legendára, hanem az Anjouk családi szentjére, Toulouse-i Szent Lajosra, a Magyarország védőjeként tisztelt Szent Demeterre, valamint a Róbert Károly lengyel felesége révén becsben tartott Szent Szaniszlóra is. Mindössze két legendáról véli Levárdy, hogy más forrás alapján készült, nevezetesen a Szent Ferenc- és Szent László-legendáról. Felfogása szerint tehát a kódexnek a mestere lehetett az, aki az anyagot összeválogatta, s — eltérve a *Legenda aurea* nap-tárrendjétől — a történeteket a Mindenszentek litániájának hieratikus szerkezete szerint rendezte el.

A válogatás, illetve a kompozíció messze-mendően tükrözi a királyi megrendelő igényeit: nemcsak a nemzeti és családi szentek jelenléte s az Anjou-gyerekek névadó szentjeinek a szerepeltetése mutat erre, de a lovagi mozzanatok fokozott kiemelése is. A magyar szentek közül a lovagkirály, Szent László kapta a legtöbb képet, az egész gyűjteményben pedig — még Jézust is meghaladó mértékben — a Compostellában eltemetett s a lovagok patronusaként tisztelt id. Jakab apostol tettei kerültek a legrészletesebben bemutatásra: 72 kép szólt róla, melyből 64 ma is megvan. (A bevezető a 20. lapon tévesen 68 jelenetet említ!) Érdemes ezzel kapcsolatban arra emlékeztetni, hogy kísérlet történt már a László-legendakörnek a Jakab-legendákból való származtatására (Holik Flóris, *KatSz* 1923). Ezt ugyan meggyőződen cáfolták (Horváth Cyrill, *ItK* 1928), de a két szentnek az Anjou-legendáriumban való kiemelt szerepeltetése alapján valamely eszmei rokonságra mégiscsak gondolhatunk. Végül Levárdy érveit még azzal is megtoldhatjuk, hogy a jelenetek válogatója szemmel látható előszeretettel emelte ki a szüzesség megőrzésében tanúsított állhatatosságot, ami arra mutat, hogy a könyvet ifjak kezébe szánták nevelő céllal, s amiben talán a kicsapongásairól hírhedt királyi atya önkritikája vagy esetleg az őt figyelmeztetni akaró papi szándék is tükröződik.

Felvethető azonban a kérdés, hogy e tu-

datos válogatást és kompozíciót tulajdoníthatjuk-e magának a művésznek, még akkor is, ha valóban az egyetemet járt Hertulról van szó. Elképzelhető az is, hogy ő egy kész szöveggönyvet kapott kézhez, melyben már a kívánt sorrendben össze voltak állítva a megfestésre szánt legendák megfelelő szövegei. Egy szöveggönyv létezésének a gondolatával Levárdy is kacérkodik, de nem nyilatkozik róla egyértelműen. Tanulmánya egyik helyén (43. l.) azt tételezi fel, hogy a képek mellé eredetileg kísérő-szöveg is készült, pedig arra semmi jel sem mutat, hogy a kódexnek valamikor szöveges része is lett volna. Sokkal valószínűbb, ha arra gondolunk, hogy eleve készült Károly Róbert udvarában egy pedagógiai célzatú reprezentatív legenda-gyűjtemény, s ezt adták alapszöveggé a festő kezébe. A nagy részében szerencsésen fennmaradt képes *Legendarium*-ból így következtethetünk egy elveszett írott királyi legendáriumra, amolyan legendás király-tükörre is.

Ez utóbbinak az ismeretlen szerkesztője állíthatja össze túlnyomórészt a *Legenda aurea*-ból, de részben a szentírásból és más forrásokból a királyi legenda-korpuszt mint a képes *Legendarium* feltehető és egyetlen forrását. A festő ugyanis a *Legenda aurea*-ból származó történetek esetében sem dolgozott mindig közvetlenül Jacobus de Voragine szövege nyomán. Erre Levárdy kiadásá magá szolgáltató számos példát. A képek hasonmásai, valamint az azokat kísérő lemmák szövegei mellett ugyanis — a történeteket jórészt nem ismerő mai olvasó érdekében — közli Levárdy az ábrázolt jelenetek rövid meséjét is. Feltűnő, hogy a *Legenda aurea* alapján adott tartalmi ismertetéseknek az adott képek gyakran nem felelnek meg pontosan. Az ilyen eltérések nyilván a feltételezett írott legendárium összeállításától s nem a miniatortól származnak. Ez az ismeretlen szerkesztő a *Legenda aurea*-ból kiválogatott s módosított, talán rövidített szöveggel leírt legendák közé magától értetődően illesztette be a „magyar” szentek életét — László kivételével a ma ismert legendák alapján —, de a lemmák tanúsága szerint ezek szövegén is változtatva. Ugyanez a személy fordított gondot arra, hogy Szent Ferenc élettörténete is benne legyen a kötetben, amin nem csodálkozhatunk, ha tekintetbe vesszük, hogy Károly Róbert környezetében a ferencesek — minden más rendet felülmúlóan — kiemelkedő szerepet játszottak; talán a gyűjtemény szerkesztőjét is közöttük kereshetjük.

Ha a fenti érvelés elfogadható, akkor a képes *Legendarium* legérdekesebb és legproblematikusabb története, Szent László legendája sem lehet kivétel. A László életét ábrázoló képsorról régóta ismert, hogy rokonságban van a XIV. század folyamán az ország

legkülönbözőbb vidékein — a Székelyföldről a Szepességen és Nógrád megyén át a Muraközig — megfestésre került falusi freskóciklusokkal. Ezek csúcspontját Szent László és a leányrabló kun epizódja alkotja, melyről László Gyula (*A honfoglaló magyar nép élete*. Bp. 1944. 416—429) és Vargyas Lajos (*Ethn* 1960) bebizonyították, hogy honfoglalás előtti epikus hagyományokat őriz. László király legendás történetével egy ősi, keletről hozott epikus eseménysor ötvöződött itt, melynek foszlányai eljutottak ugyan a krónikákba, illetve Bonfini históriájába (vö. Kulcsár Péter, *ItK* 1967), de amelynek teljes írásos megörökítését sehonnan sem ismerjük. Általánossá vált ezért az a vélemény, hogy ez a történet ikonográfiai hagyományozódás nyomán terjedt el, így magyarázza Levárdy is a falfestmények és a *Legendarium* közti egyezéseket; vagy pedig hogy az élő szájhagyomány alakította és tette az ország minden részében a nép közkincsévé, mint László és Vargyas állítják. Ha azonban a képes *Legendarium* valamennyi képsorozatának előzményeként egységesen egy írott legendáriumot tételezünk fel, akkor számolnunk kell egy olyan ismeretlen latin nyelvű László-legendának a XIV. századi létezésével, melyben

egy-egy pogánykori epikus elemek is helyet kaptak. Már Lukács is azon a véleményen volt, hogy az Anjou-legendáriumban látható László-történet latin nyelvű írott forrásra épül, s következtetését nincs ok kétségbevonni. Ez természetesen nem zárja ki sem az ikonográfiai, sem a szóbeli hagyományozódást, sőt éppen arra mutat, hogy a folklór elemei ez esetben is utat törtek a tudós latin irodalomba, méghozzá egy, a királyi család számára összeállított reprezentatív legendagyűjteménybe. Hogy mi indíthatta e feltételezett írott legendarium szerkesztőjét arra, hogy az 1200 táján szerzett ismert László-legendát helyett ezt az „apokrif” jellegű részesítse előnyben, s hogy ez utóbbinak a szövege mikor s ki által íratott, az egyelőre a megválaszolatlan kérdések számát gyarapítja.

Levárdy Ferenc remek hasonmás-kiadásának köszönhető, hogy ezek a kérdések megfogalmazódhattak, s e könyv birtokában lesz módja a további kutatásnak e kérdésekre pozitív választ adni, vagy pedig e kérdésvetéseket elhibázottaknak minősíteni.

Klaniczay Tibor

VARGHA BALÁZS: CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY

Bp. 1974. Szépirodalmi K. 371 l. (Arcok és vallomások)

Az Arcok és Vallomások sorozatáról rendezett vitaankéton Domokos Mátyás szkeptikusan nyilatkozott a kötetek kritikai fogadtatásáról. A bírálat jogai körül akkor heves vita bontakozott ki, melyet nem szükséges most felidézni. A referátum egyik figyelemzeterése azonban mindenképpen megkívánja: a kiadványt annak kell tekinteni, aminek szánták: „a magyar irodalom történetében és jelenkorában kiemelkedő jelentőségű írókat és műveket vonzó stílusban ismertető, népszerűsítő” könyvsorozatnak. A szerzők (és a szerkesztők) szuverén jogának kell elismernünk, ha e színvonalas irodalom-népszerűsítéshez az írói személyiség és az életmű adottságai szerint választ módszert, s vagy az életrajz, vagy az irodalom-történeti pályakép, vagy a szerzők vallomásai, vagy az alkotáslélektani problémák fonálán haladva építi fel tanulmányát.

Vargha Balázs az *életrajz* és az *egyéniesség* bemutatására koncentrálja a Csokonai-pályaképet úgy, hogy e tragikusan megpróbált költő sorsán keresztül a kor történelmi mozgására, társadalmi és irodalmi életére, szokásaira, konvencióira is ráláthatunk, megvilágosodik egy-egy mű keletkezésének háttere s az alkotói műhely néhány titka.

Vargha Balázs több ízben szállt síkra a mikrofilológia becsületéért, s nemcsak érvekkel, hanem a Csokonai-kutatásban végzett áldozatos munkásságával bizonyította szűkségét és jelentőségét. Természetesen nem az adatok öncélú gyűjtögetésének hasznáról van szó, hanem arról a módszerről, amely az adalékok egyeztetésével, szembeállításával, az ellentmondások kimutatásával, a művek tanulságaihoz kapcsolásával a tudományos igazságot alapozza meg, s így az értékelés bázisa lehet, akár egyes művekről, akár a költő eszméiről és társadalmi szerepéről, akár a kortársakhoz és a közönséghez fűződő kapcsolatának meghatározóiról ítélünk. Kétségtelen, hogy az életrajzi, történeti és filológiai adalékokat követő pályakép eleve szétesőbb, mint egy határozott (eszmétörténeti, esztétikai, lélektani stb.) koncepcióra épített portré. Csokonai munkásságának nagyságát e könyv is főként egyes eseményekből, kuriózumokból, egy-egy alkotás felvillantásával érzékelteti, nem az életmű értékének és jelentőségének középpontba állításával. Művek és események, ismertetés és értékelés aránya minden írói életrajz felépítésének kulcskérdése. Hiányérzeteink jelzése előtt azonban a módszer következetes vállalásából származó